

Децентралізація, будучи тривалим процесом, повинна здійснюватися поетапно, для того, щоб політична система посткомуністичного суспільства не втрачала своєї керованості і стабільності.

Таким чином, стає очевидним, що для формування і функціонування демократичної держави в цілому необхідна наявність ефективного механізму взаємодії центральної влади і місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування варто розглядати як фактор демократизації і побудови правової держави в Україні. У цьому плані особливе значення мають конституція і засноване на ній законодавство. Вони повинні сприяти удосконаленню механізмів вираження волевиявлення населення.

Очевидно, що кожна держава повинна вибрати і розробити власний план, модель децентралізації управління. Практика посткомуністичних країн свідчить, що єдиного для всіх плану, рецепта децентралізації державного управління не існує. Перш ніж приступати до децентралізації, необхідно провести ретельний аналіз характерних для країни історичних, політичних, культурних, економічних і інших умов. Тому потрібно виробити глибокий науковий фундамент, без якого політика децентралізації не зможе досягти бажаного успіху.

Література

1. Энциклопедический социологический словарь. — М.: РАН, 1995.
2. Акимца Е. Г., Тертышный А. Т. Местное самоуправление: история и современность. — Екатеринбург, 1998. — 296 с.

УДК 316.754.6

*С. О. Губін,
аспірант кафедри філософії ОНЮА*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА ТАБУ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

Цікаво буде розглянути відображення табу в праві й у моралі. Чому ряд заборон (табу) з'явився в прообщині та знайшов своє відображення в праві, а інші — у моралі? Безумовно, неправильним було б розглядати мораль і право як щось роздільне, регулююче різні соціальні відносини, адже багато в чому (безпосередньо в об'єкті регулювання) вони схожі, але в той час у кожного з цих регуляторів існує свій специфічний об'єкт. Відсилання до цих специфічних об'єктів регулювання ми можемо знайти в перших табу, що з'явилися в прообщині. Наприклад, заборона на інцест знаходить своє відображення як у праві багатьох держав (заборона вступати в шлюбні відносини з кривими родичами), так і в моралі багатьох народів. У той же час заборона на деякі дії (не можна передавати з рук у руки каблучки) не знаходить свого відображення в праві. Нижче ми спробуємо розібратися, чому деякі заборони (табу), що ви-

никли на зорі становлення людства, існують у деяких нормативно-правових актах, а інші — в нормах моралі і які були передумови появи «перших» табу. Вже на стадії становлення людського суспільства найважливішим фактором біологічної еволюції людини виступає груповий добір. У сучасній антропології все частіше знаходиться обґрунтування ідея про те, що індивідуальний природний добір відбувався насамперед як добір популяцій, що виступають як інтегративне ціле, і лише групи-стада ранніх предлюдин у ході тривалої еволюції формували самих індивідів і стимулювали індивідуальний добір. У ході такого добору видозмінювалися як самі об'єднання, так і складові їхні індивіди, причому умови цього добору якісно відрізняються від умов інших видів добору: «збереження форми об'єднання відбувається не за посередництвом механізму біологічної спадковості, а шляхом проходження існуючого зразка, наслідування» [1].

Розглянемо ці умови докладніше. Відкриття антропологів і археологів дозволяють зараз подовжити історію людства більш ніж удвічі, майже до 2 млн років, а можливо, і більше. Історія людського роду може брати свій початок з *homo habilis* («людини вмілої»), а не з пітекантропа, виявленого в Південно-Східній Азії. У всякому разі закордонні автори схильні кваліфікувати хабіліса як «першу дійсно соціальну істоту». Отже, епоху первісного стада можна спробувати простежити з «людини вмілої», хабіліса, тобто дозволено стверджувати, що люди вийшли з тваринного стану 2–3 млн років тому.

Виникнення нової якості — людського суспільства — не можна пояснити виходячи тільки з законів біології. Необхідно враховувати і «соціальні» фактори, що визначають характер взаємин людей між собою і з групою в цілому. Зрештою, у цей період історії ми бачимо тільки людей і нікого крім людей — ні машин, ні технологій, ні писемності.

Якщо ж незабаром археологією доведено, що вже неандертальці будували спільні житла, знали розвинуте мисливське господарство (знову ж — колективне), практикували мисливську магію, тобто жили в співтоваристві, що вже не можна називати стадом, а варто іменувати тим, що вчені умовилися називати прообщиною (чи протообщиною), отже, можна стверджувати, що початки родової організації проглядають вже в палеоліті. Саме це відкриття дало дослідникам право також стверджувати, що, по-перше, родова організація виявляється старішою за *homo sapiens*, по-друге, поворотний момент у соціогенезі (тобто виникненні елементарнішої соціальної структури) випереджає поворот в антропогенезі (тобто формуванні фізичного типу людини, близького до сучасного).

Від спільного полювання людські особи починають переходити до більш високої ступіні свого існування — свідомо організовувати своє життя спільно. Початок формування «суспільного» буття і «суспільної» свідомості був одночасно і початком перетворення стада в соціальний організм, що розвивається за законами, відмінними від біологічних, початком становлення людського суспільства, адже ж, і людини.

Перехід від стада до прообщини був тривалим. Не будемо забувати, що елементарна виробнича діяльність, з одного боку, мислення і мова — з іншого,

виникають з розривом приблизно в 1–1,5 млн років. Антропологи застерігають нас від приписування виробничої діяльності із самого початку свідомого і вольового характеру [2].

П. Тейяр де Шарден висловив блискучу за своєю афористичністю думку: «Людина ввійшла у світ безшумно...» Французький учений пояснює свою думку: людина в момент своєї появи нічого не похитнула у природі, незважаючи на унікальність рівня, на який її підняла рефлексія. Дійсно, первісні форми людської життєдіяльності — це пристосування людини до середовища. І це пристосування носить колективний характер [3]. Логічно припустити, що в цієї «безлічі» з'являються внутрішні зв'язки, що вимагають визначеної регуляції.

Основними формами пристосування людей до середовища були використання природних знарядь, їхнє удосконалювання методом проб і помилок, а також полювання, облаштуваність притулків, житла, що вимагало передачі цих навичок з покоління в покоління. На відміну від тварин, що передавали цю інформацію половим шляхом у генетичному коді і шляхом навчання молодяку елементарним звичкам, що розвиваються морфологічні, тобто мовні, здатності древніх людей дозволяли їм запозичати один в одного виробничі навички, передавати ці навички іншим поколінням. У прообщині з'являється те, чого не могло бути в череди: колективна власність на видобуток, знаряддя праці і полювання, житло як життєзабезпечувальний початок. Ця власність була основним фактором, що соціалізує, вимагала такого ставлення до себе, що регулювалося уже визначеними «нормами», правилами поведінки. Комуналістичні відносини піддаються вже регулюванню за умови участі всіх членів прообщини в цьому процесі, інакше рецидиви зоологічного індивідуалізму загрожували зруйнувати хитку основу існування первісного колективу. Отже, потреба в саморегуляції виявляється на самих ранніх стадіях соціогенеза як природно необхідна передумова виживання в умовах твердого добору. Дані археології й етнографії дають з цього приводу уривчасті, але досить достовірні відомості.

Початок соціогенеза важко простежити по пам'ятках кам'яної індустрії, виявлених на стоянках хабілісів. Проте можна привести приклад поховання з Ля Шапелля, у якому знаходився 40-50-літній палеоантроп, уражений найжорстокішим деформуючим артритом. Цей приклад свідчить про те, що тільки при безперебійному забезпеченні їжею ця людина з важкою недугою могла проіснувати кілька років. Повним калікою від народження була і людина з печери Шанидар в Іраку. Ці й інші поховання підтверджують існування своєрідної «соціальної допомоги» і комуналістичних принципів розподілу їжі в прообщинах. Неандертальські поховання 60-тисячолітньої давнини дозволяють говорити не тільки про існування визначеного ритуалу (у могили були навіть покладені квіти), але і про відношення до померлого за визначеними правилами і традиціям.

Такої ж регламентації піддавалося, мабуть, і повсякденне життя живучих. І одним з доказів випереджального антропогенезу процесу соціогенеза слу-

жить інститут екзогамії, тобто вимога вступати в шлюбно-статеві стосунки тільки з представниками іншого роду, а не з кровними родичами.

В антропологічній літературі заборона на здійснення якої-небудь дії позначається терміном табу. Перше вживання цього терміна європейцями є ранішим за мореплавання Дж. Кука, який під час свого третього плавання в 1777 р. почув на островах Тонга в Океанії, а потім і на Таїті слово *tabu*, що означало заборону робити які-небудь неприпустимі дії. З цієї пори це слово полінезійського походження ввійшло як у науковий побут, так і в звичайну лексику. Далі ми будемо застосовувати це поняття саме як заборону.

Заборона (табу) вступати в інтимні стосунки з кровними родичами ґрунтувалася на переконанні, що наслідком стає поява дефективного потомства, а коли так — необхідно дотримуватися цього табу з усією суворістю. Зараз з уточненням висновків медицини і етології пряма залежність статевих стосунків із кровними родичами й аномальним потомством не знаходить підтвердження. Проте враховується фактор «звикання» до близьких родичів, що знаходиться в тій же замкнутому життєвому просторі, що не допускає кровозмішення — інцеста: «...можна припустити, що у світі природи існують біологічні, емоційні, поведінкові і суспільно-екологічні сили, що перешкоджають сексуальним відносинам між родичами, а також занадто добре знайомими тваринами, і орієнтують їх на зовнішні об'єкти...» Залишається припустити, що в істот, з дитинства прив'язаних до кого-небудь, виникає визначене гальмування сексуальних емоцій у відношенні близької істоти. Навпроти, родинні істоти, розлучені в раннім дитинстві, без особливих комплексів вступають в зв'язок.

З. Фрейд уподібнює табу нав'язливій забороні невротика: «Табу є дуже древньою заборonoю, накладеною ззовні (яким-небудь авторитетом) і спрямованою проти найсильніших прагнень людей. Сильне бажання порушити його залишається в несвідомому. Люди, що дотримуються табу, мають амбівалентну спрямованість до того, що підлягає табу. Приписувана табу чародійна сила зводиться до здатності вводити в спокусу; вона схожа на заразу, тому що приклад заразливий і тому що заборона прагнення в несвідомому переноситься на інше. Спокута за допомогою помірності за порушення табу доводить, що в основі дотримання табу лежить помірність» [4].

Порушення табу на інцест практично у всіх вивчених народів незалежно від стадії їхнього розвитку розглядалося як злочин і жорстоко каралося.

Формування суспільних відносин, спрямованих на нейтралізацію суто біологічних проявів домінування і зоологічного індивідуалізму, відбувалося, таким чином, шляхом досить твердої саморегуляції прообщини. Можна по-різному термінологічно визначати цю саморегуляцію, але суть цієї саморегуляції очевидна: забезпечення життєдіяльності прообщини, дотримання балансу між колективним і індивідуальним інтересами.

Вже одна вимога екзогамії в статевих відносинах робила нагальним існування твердого колективного контролю, а також дотримання шлюбно-групових розпоряджень, що регулюють ці відносини. Етнографами зібрані й описані виробничі статеві табу, відокремлення чоловічої і жіночо-дитячої груп в про-

общині, що мало повсюдне поширення. І в цій сфері життя людей соціальні відносини витісняли біологічні, сприяли зміцненню прообщини, її замкненості як соціуму.

Виникнення роду стимулювало завершення антропосоціогенеза. Завдяки твердій саморегуляції спільності древніх людей здобували соціальні якості. Змінювався і характер самої саморегуляції. З'являються численні нові табу.

Дж. Фрезер у своєму знаменитому дослідженні «Золота галузь» описує різні види заборон: заборонні дії, табу на людей, табу на предмети, заборонні слова. Багато які з цих заборон, нерідко істотно трансформувались, дійшли до наших днів. Назвемо лише деякі з них.

Заборонні дії. До них Фрезер відносить насамперед табу на спілкування з іноплеменниками, потенційними носіями «злобливої» магії, здатної нанести шкоду тим, хто стикається з ними. У багатьох народів існував звичай закривати обличчя, особливо жінок: вважалося, що душа залишає тіло саме через відкриті частини обличчя. Багато правителів піддавалися табу на вихід з житла: тим самим їхньої особистості додавався містичний зміст, до того ж правитель не повинний був ступати на землю, змішуватися з простими смертними. Розповсюдженим було також табу на залишки їжі: відповідно до магії існує зв'язок між поглиненою їжею і її залишками, тому нанесення шкоди недоїдкам шкодить і їдцю; недоїдки вимагалося спалювати чи закапувати.

Табу на людей поширювалося, як правило, на вождів і правителів: на них заборонялося дивитися, щоб уникнути «пристріту», вони були зв'язані з відзначеною вище ізоляцією Боголюдини.

Табу на предмети і речовини. Таких табу безліч: табу на залізо, на гостру зброю, на кров, на волосся, нігті при стрижці, на вузли і каблучки.

Заборонні слова. Тут можна згадати заборони на власні імена (відгомін — зміна імені при постригу в ченці для відрази диявола з його спокусами), на імена хворих родичів (проголошення їхнього імені могло прискорити їхню смерть), на імена небіжчиків, на імена правителів і інших осіб.

Ці й інші табу були свого роду соціальними нормами первісного суспільства, а також важливим інструментом стандартизації поведінки людей, придушення рецидивів «зоологічного індивідуалізму», нарешті, інструментом виховання дітей і молоді.

Заборони древніх здаються нам часом безглуздими і дикими. Насправді ми не завжди розуміємо логіку їхньої появи і збереження через багато століть. Фрезер пише про їх: «...філософія ця, якою би грубою і помилковою вона нам не здавалася, була логічно послідовною. Вона бере початок у представленні про носія життя як про малюсіньку істоту, як про душу, що перебуває в живій істоті, але відмінної і віддільної від неї» [5]. За глибоким переконанням Фрезера, ми повинні відчувати подяку до далеких нащадків, що методом проб і помилок намагалися встановити світоустрій.

Виходячи з вище викладеного можна зробити висновок: табу як біолого-психологічна заборонна норма є генотипом інших нормативних регуляторів, таких як: мораль, право і т. ін. Табу є первинним регулятором соціальних

відносин, що нашіли своє відображення, як у праві, так і в моралі. Поділ, на мій погляд, відбувся за наступними підставами: деякі табу, що знайшли відображення в праві, були обов'язковими для досить великої групи осіб проживаючих у деяких територіальних границях, у той же час існували специфічні табу в обмеженої кількості людей (ці специфічні табу могли з'явитися через близькість визначених географічних явищ чи подій: близькість моря, часту періодичність явищ природи і т. д.). Недооцінювати значення табу було б неправильним у зв'язку з тим, що сьогодні при більш специфічному врегулюванні суспільних відносин законодавець звертає увагу і враховує заборони, що склалися сторіччями в малих групах. Тобто сьогодні існує необхідність законодавчого закріплення цих моральних заборон у нормативно-правових актах для більш чіткого врегулювання відносин, що складаються в суспільстві. Безумовно, при таких закріпленні необхідно керуватися не тільки бажанням збагатити правову культури «новими заборонами», а і здоровим глуздом.

Література

1. История первобытного общества: Общие вопросы. Проблемы антропосоциогинеза. — М., 1983. С. 296.
2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. — М., 1997. — С. 63.
3. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. — М., 1987. — С. 150.
4. Фрейд З. Тотем и табу: Психология первобытной культуры и религии. — С.Пб., 1997. — С. 52-53.
5. Фрейзер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. — М., 1980. — С. 297.

УДК 316.3

*Г. В. Лукашова,
аспірант кафедри філософії ОНЮА*

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Нові соціально-економічні та духовні реалії нашої держави яскраво свідчать, що проторування шляху до свободи, суспільного добробуту і представницької демократії неможливе без звернення до феномену громадянського суспільства. Саме воно мусить стати передумовою виходу з кризи, оновлення усіх сфер життєдіяльності людини, створення можливостей її самореалізації, мусить допомогти, як висловився М. Мамардашвілі, особистості відбутися у цій якості [1]. Стає зрозумілим, що побудова реального, дієздатного громадянського суспільства в Україні є актуальною нагальною проблемою.

Зараз, коли точаться дискусії навколо питань про сутність громадянського суспільства, специфіку та умови становлення, слід ще раз звернутися до проблеми становлення поняття громадянського суспільства, необхідно прослідкувати його еволюцію.